

חידושי סוגיות

ביאור אריכות דברי הרמב"ם ריש הל' ע"ז

מקשה על אריכות דברי הרמב"ם / מקשה על שיטתו בהגיל שהכיר אברהם את בוראו / מבאר באריכות דברי הרמב"ם / מבאר שיטתו בהגיל שהכיר אברהם את בוראו / מבאר לשון רש"י דורו של אברהם / מבאר דברי הרמב"ם בסיום הפרק / מסכם ההלכות ומשווה לידיעת ואחדות ה'

א.

צ"ע באריכות דברי הרמב"ם ריש הל' ע"ז

כתב הרמב"ם בריש הל' ע"ז¹, "בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול", ואחרי שמבאר טעותם בארוכה, מסיים "וזה הי' עיקר ע"ז" וממשיך בהלכה ב' "ואחר שארכו הימים עמדו בכנ"א נביאי שקר ואמרו שהאל-ל צוה ואמר להם עברו כוכב פלוני כו", ומפרט ומסביר האיך שהתחילו לעבוד כוכב פלוני כו', ומבאר באריכות האיך שירדו לשלב התחתון של ע"ז, ומסיק "וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ולא הי' שום

וצלום מהם) בראש הספר "הלכות עבודת כוכבים ומזלות וחוקות העכו"ם" (הכותים) וכיו"ב בשאר הכותרות. ובכותרת להל' ע"ז: "הלכות עבודת כוכבים וחוקותיהם". ועד"ז שינו בכו"כ מקומות בגוף ההלכות.

(1) "הל' ע"ז וחוקות הגוים" זהו השם המלא דההלכות כבדפוס ראשון, קושטא רס"ט (בראש ספר היד במנין המצות על סדר ההלכות שברמב"ם, וכן בכותרת דספר המדע, והכותרת להל' אלו). ועוד. ובדפוסים שנגעה בהם יד הצנזור כולל הדפוסים שלפנינו (ווארשא, ווילנא,

לקראת שבת

אדם מכירו כו' אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר ועל דרך זה הי' העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו".

והולך ומבאר בהלכה ג' האיך שבא אברהם להכיר את בוראו, וכל הענינים שעשה לנטוע הכרת הבורא בלבם של אלפים ורבבות, עד שהודיעו ליצחק בנו ויצחק הודיע ליעקב ויעקב למד בניו, והאיך שהי' מצב בני יעקב עד ששלח הקב"ה משה רבינו ונתן המצוות לישראל, ומסיים הפרק "כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' בישראל לנחלה הכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו ומה יהי' משפט עבודת כוכבים וכל הטועים אחריי".

וצ"ע למה לו כל האריכות לדינא, הלא אין שום נפקותא לדינא מכל האריכות בהל' ע"ז (ועיינן מ"ש הרמב"ם בהקדמה לספרו שהוא ספר הלכות הלכות).

והנה בהל' מלכים רפ"ט כתב הרמב"ם שאדם הראשון נצטווה על איסור ע"ז, וא"כ לכאורה הי' אפשר לתרץ בדוחק דאריכות הנ"ל הוא יסוד למש"כ בפ"ב ה"ד "שכל המודה בע"ז כופר כו' בכל מה שנצטוו הנביאים מאדם ועד סוף העולם". ולכ' י"ל עדיפא מזה, דבאריכות הנ"ל משמיענו, דאף שבמשך כו"כ דורות (מימי אנוש ואילך) עבדו ע"ז, אין זה משום שלא הי' אסור להם, ונלמד מזה שב"נ לא נצטוו על איסור ע"ז, דגם בני נח נצטוו על ע"ז (רק עברו בזה על ציווי השם).

אבל א"א לבאר הכי, שהרי הרמב"ם אינו מזכיר בכל הפרק שאדם הראשון נצטווה על ע"ז, ואינו מדגיש כלל גודל האיסור בדבר גם בזמנים ההם².

וא"כ צ"ע כנ"ל מה נוגע אריכות סיפור הענינים להלכה, שמביאו הרמב"ם בספר היד³, שענינו הוא הלכות?

אמנם [נוסף ע"ז שאז נוגע בעיקר הידיעה דעובדי ע"ז, ולא האריכות בדרגת אברהם ופעולת אברהם (שבה"ג כאן), וכבמו"נ שם, שהאריכות שם היא בשיטתם ושטותם וע"ד אברהם באו הדברים בקיצור^א, הנה] ענין זה הוא לכאורה רק טעמי המצוה ובטהמ"צ מדובר בספרו המורה שם ולא בספרו היד שהוא ספר של הלכות, ואינו מביא טעמי המצוה (ראה הל' ת"ת לאדה"ז רפ"ב בקו"א).

(2) ובפרט שהטעות בימי אנוש (בתחלת הפרק) אינו ענין ע"ז שב"נ מוזהרים עלי', כ"א ענין השיתוף, שמשלשון הרמב"ם בטהמ"צ מ"ע ב משמע שנאסר לבני" ולא לב"נ. ראה סהמ"צ להצ"צ מצות אחדות ה' בתחלתה.

(3) משא"כ במו"נ. ואמנם האריך בענין זה במו"נ ח"ג פכ"ט.

לפי המבואר במו"נ שם (פכ"ט ופ"ל) ש"הכוונה הראשונה מן התורה כולה היתה להסיר ע"ז ומהות זכרה" (פכ"ט), "כי עיקר התורה להסיר הדעת ההוא ולמחות זרעו של עכו"ם" (לשונו שם ספ"ל), נמצא לכאורה שהודעת דבר זה, תתן ואופני ע"ז שהיו עד ימי אברהם, נוגע להידיעה והבנת תוכן הצייונים השייכים לע"ז, שהכל בכדי להתרחק ולהסיר מאתנו דעות ועבודות כוזבות אלו שהיו נפוצות בעולם, כמו שמבאר במו"נ שם בארוכה.

א) וכן ליתא שם סיום הענין שברמב"ם כאן שארכו הימים כו' וכמעט קט הי' העיקר ששתל אברהם נעקר כו'. ואדרבה, מבאר שם מה שאנו רואים היום רוב אנשי העולם מסכמת להגדילו ולהתברך בו. . ואין חולק עליו כו'.

ב.

צ"ע כשימת הרמב"ם בהגיל שהכיר אברהם את בוראו

עוד צ"ע במ"ש בה"ג, "ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו"⁴, ובהשגת הראב"ד, "א"א יש אגדה בן שלש שנים שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי מנין עק"ב". ובכס"מ מבאר ד"אפשר לקיים זה וזה דבן שלש שנים הי' כשהתחיל לחשוב כו'⁵ להכיר בוראו אבל כשהי' בן ארבעים השלים להכירו⁶, ורבינו כתב העיקר שהוא גמר ההיכרא דהיינו כשהי' בן ארבעים שנה, וצ"ל שהי' גורס בן ארבעים⁷ ולא בן מ"ח כמו שהוא בספרים".

ועדיין צ"ב בזה, שהרי כיון שאפשר לקיים זה וזה, והרי בתחילת ההלכה מיירי האיך הי' אברהם בקטנותו, "כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב כו'", "א"כ הול"ל בהדיא שבזמן שהתחיל לחשוב, הי' בן שלש שנים⁸?

ועוד צ"ב, מכיון שגירסא הנפוצה במדרשים שלפנינו⁹ הוא "בן מ"ח¹⁰ שנה הכיר אברהם את בוראו", מדוע בחר הרמב"ם דווקא הגירסא ש"בן ארבעים שנה¹¹ הכיר אברהם את בוראו"¹²?

(10) וכן הגיה בהגה"מ ברמב"ם וממשיך "וכן כתב הר' אלעזר בן ר' יב"ק בשרש קדושת היחוד"ג. וכ"ה בכמה דפוסים וכת"י (הובאו ברמב"ם ספר המדע ירושלים תשכ"ד).

(11) ובפרט שהגירסא בן מ"ח שנה יש לה מקור במק"א, "שהרי בדור הפלגה הי' אברהם בן מ"ח ולא מצינו שנשתתף בעצתם" (פרש"י לבי"ר פס"ד, ד). ועד"ז כתב במגן אבות שם "ויצא להם זה המספר (דבן מ"ח הכיר) לפי דעתם כי בשנת מות פלג נפלגה הארץ ואז הי' א"א בן מ"ח שנה כו' ובראותו התפלגות לשונם ובלבולם הפך כוונתם נתקיימה לו אמונת ההשגחה ואז הכיר את בוראו בשלימות". וכתב שם דהגירסא בן מ' היא "גירסא משובשת" והנוסחא המדוייקת היא בן מ"ח.

(12) בצפע"נ על הרמב"ם כאן: ועי' בי"ב ד' צא דעשרה שנים הי' חבוש ואח"כ בחרן הוה בן נ"ב כמבואר בע"ז ד' ט. ע"ש. והיינו שמזה מקור שיטת הרמב"ם שהכיר את בוראו בן ארבעים לא בן מ"ח, אבל להעיר שהרמב"ם כאן לא הזכיר שהי' כולא, אף שכתבו במו"ח ג"פ כ"ט.

(4) וכ"ה ברד"ק תולדות כו, ה. במאירי בחבור התשובה (מאמר א פ"ו ד"ה אמנם קצת יש חכמים): והוא אמרם בהגדה אחרת הביאה הר"ם ז"ל בן ארבעים שנה הכיר את בוראו. ובפתיחתו למט' אבות (ד"ה והי' זה) הביא זה סתם, לא בשם הרמב"ם.

(5) בכס"מ "והגהות כתבו בשם הרמ"ך". וראה הגהות מיימוניות לפנינו סק"א. אבל בסק"ב שם כתב (ע"ז שכתב הרמב"ם בן ארבעים שנה הכיר) כרבי יוחנן כו' בן מ"ח שנה הכיר כו' ולא כר"ל שאמר בן שלש שנים.

(6) ועד"ז הוא במגן אבות להתשב"ץ בתחלתו. וראה גם מאירי שבהערה 4.

(7) ראה בי"ר (הוצאת תיאודור-אלבק) פס"ד, ה בחילופי נוסחאות שכ"ה בב' כתי"ד דב"ר שם.

(8) אף שי"ל שרמזו במש"כ "ונגמל". ואדרבא עי"ז מוסיף ביאור (1) למה דוקא אז התחיל כו' (כי נגמל הי"ז סימן גדלות) (2) בתחלת ג' שנים (נגמל הי"ז לסוף כד חודש (גטין עה, ב)).

(9) כמו שהוא בכ"מ במדרש – ראה בהנסמן בב"ר פ"ל ופס"ד שם.

לקראת שבת

ג.

פרק ראשון הוא הקדמה כללית לכל הלכות ע"ז

והנראה לומר בזה, פרק ראשון מהל' ע"ז ואריכות ההלכות מוכרחים להביא לדינא, וזהו הקדמה כללית ויסוד לכל הלכות ע"ז, ובלא"ה א"א לקיים הל' ע"ז כדבעי.

ביאור הדבר, אף שבכללות חטא ע"ז הוא מהאיסורים שבנוגע למעשה¹³, (וכהלשון הלכות עבודה זרה), מ"מ נראה פשוט דיסוד איסורו הוא בדעת בנ"א¹⁴, מה שמהרהר בלבו ומחשבתו שנברא או מלאך וכיו"ב הוא אלוקה ומזה יוצא כל האיסורים שבע"ז למעשה.

ובאמת, דהאיסור על הרהור הלב הוא איסור מפורש, כמו שכתב הרמב"ם בתחלת פרק ב' "עיקר הציווי בע"ז שלא לעבוד אחד מכל הברואים לא מלאך כו' ואע"פ שהעובד יודע שה' הוא האלקים והוא עובד הנברא הזה על דרך שעבד אנוש כו' וענין זה הוא שהזהירה התורה עליו כו' כלומר שמא תשוט בעיני לבך תראה שאלו הן המנהיגים את העולם והם שחלק ה' אותן כו' ותאמר שראוי להשתחוות להם ולעובדן. ובענין הזה צוה ואמר כו' כלומר שלא תטעו בהרהור הלב לעבוד אלו להיות סרסור ביניכם ובין הבורא". ובהלכה ב' ממשיך, "צונו הקב"ה שלא לקרות באותן הספרים (אודות ע"ז) כלל ולא נהרהר בה ולא בדבר מדברי", וכן בהלכה ג' "וכל הלאוין האלו בענין אחד הן והוא שלא יפנה אחר ע"ז כו"¹⁵, ובה"ו "כל המודה בע"ז שהוא אמת אע"פ שלא עבדה הרי זה מחרף ומגדף כו'".

ונראה, דמלבד פרטי האיסורים שהזכיר הרמב"ם בהרהור בע"ז, זהו גם יסוד כל האיסורים שבמעשה.

ועפ"ז נ"ל שלקיומה של המל"ת ועשה שלא לעבוד ע"ז כדבעי, לא די בידיעת ההלכות הנוגעים לעשיי', אלא תליא בידיעת יסודי הדברים במחשבתו, שיקבע במחשבת האדם ולבו מציאותו של בורא עולם ומנהיגו, ויחס הברואים להבורא אותם, ושלכן אין שום מקום לכבד או להחשיב או לעבוד ח"ו איזשהו נברא, ובל' הרמב"ם (רפ"ב) "לא מלאך ולא גלגל ולא כוכב ולא אחד מארבעה יסודות ולא אחד מכל הנבראים מהין".

ובלשון אגרת המחבר בריש ספר החינוך: שש מצות כו'.

15) ורק "כל הנפנה אחרי" בדרך שהוא עושה מעשה ה"ז לוקה" (רמב"ם שם). אבל גם עצם הפני' היא בלאו – ראה נ"כ הרמב"ם שם. וראה סהמ"צ להרמב"ם מל"ת יו"ד. מז. ועוד.

13) אף שגם במצות מעשיות – הרהורי עבירה קשין מעבירה (יומא כט, רע"א. וראה מו"נ ח"ג פ"ח) וראה רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ג.

14) גם של המצות והאיסורים שבמעשה. משא"כ המצות שבריש הל' יסוה"ת שענינן רק במוח ולב (לידע שיש שם אלקה, שלא יעלה במחשבה שיש שם אלקה אחר, ליחדו, לאהבו וליראה ממנו).

לקראת שבת

ט

[ולהעיר שע"פ מ"ש הרמב"ם (בפ"ב סה"ד) שהזהירות בע"ז הוא "עיקר כל המצוות כולם", נמצא דהקדמת הל' ע"ז נוגע לקיום כל המצוות¹⁶, ולכן הביא הרמב"ם האריכות הגדולה בזה].

ד.

ביאור דברי הרמב"ם על סדר ההלכות

ונבאר עתה פרטי ההלכות בהרמב"ם, הנה בהלכה א' כוונת הרמב"ם לבאר שעיקר וסיבת ע"ז מופרך לא רק מפני ציווי וגזירת ה', אלא הוא היפך האמת והמציאות, וזהו שדייק בלשונו "שטעו בני האדם טעות גדולה ונבערה עצת חכמי אותו הדור", ומסביר טעותם, שחשבו "הואיל והאלקים ברא כוכבים כו' וחלק להם כבוד", לכן ראוי לכבדם ולשבחם עד לבנות להם היכלות ולעבדם ר"ל, ואף ש"הכל יודעין שאתה הוא הא-ל לבדך", מ"מ נכשלו בחטא ע"ז, מצד "טעותם וכסילותם שמדמים שזה ההבל רצונך הוא".

ובהלכה ב' מבאר איך שמטעות הנ"ל נמשכו לירידה שאינו מטעות בהבנה, רק מקורו מנביאי השקר שאומרים שהא-ל צוה עבדו כוכב פלוני¹⁷, ו"הכהנים אומרים להם שבעבודה זו תצליחו" עד שאומרים "שזו הצורה מטיבה ומריעה" ו"כוזבים אחרים" אומרים "שהכוכב עצמו כו' אמר להם עבדוני". עד שסו"ס שכחו על הקב"ה לגמרי, "וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום כו'", והכל בסיבת "הטעות הגדולה", שגרמה שבהמשך הזמן ירדו מדחי אל דחי, עד ששכחו שיש בורא עולם ומנהיגו.

וכוונת הרמב"ם בכ"ז כנ"ל, דאם היתה רק איסור שבמעשה, ע"ז הי' סגי להשמיענו האיסורים שבמעשה, ושכך גזרה תורה, ותו לא, אבל כיון שנת' דגם האיסורים שבמעשה יסודם איסור בדעות בנ"א, לכן מאריך לבאר הטעות שבע"ז כדי שיוכל להוציאו כדבעי מדעתו.

ואחרי כ"ז מוסיף הרמב"ם לתאר בהלכה ג', איך שבא אברהם אבינו לידיעת ה', אף שהי' בין עובדי ע"ז באופן גרוע¹⁷ "והוא עובד עמהם" מ"מ "השיג דרך האמת והבין קו הצדק¹⁸ מתבונתו הנכונה כו' וידע שכל העולם טועים כו"¹⁹ שכוונת הרמב"ם לבאר

18 ע"פ כל הנ"ל מובן דיוק הלשונית הנ"ל ברמב"ם, ולא כתב "דרך השם" (כמ"ש לקמן "ויעקב אבינו למד בניו כו' ללמד דרך השם"). וכיו"ב. כי, מדלא הזכיר עד עתה שהי' בזה ציווי ה', מובן שכוונתו ב"דרך האמת והבין קו הצדק", מצד עצמו.

19 ומפרט גם איך ש"שיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם. . . ראוי' לאבד ולשבר כל הצורות כדי שלא יטעו בהן כל העם". והיינו דגם המ"ע "לאבד

16 וראה לשונו במנין המצות על סדר הלכות הרמב"ם בתחלתו (בריש ספר היד): ספר ראשון אכולל בו כל המצות שהם עיקר דת משה רבינו ע"ה וצריך אדם לידע אותם תחילת הכל כגון יחוד השם ב"ה ואיסורי ע"ז. ולהעיר שלא הזכיר שם שאר המצות שבספר המדע (הלכות דעות, ת"ת, תשובה).

17 שהרי אז כבר "נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום" כמ"ש בהלכה ב.

לקראת שבת

בזה לאידך גיסא דע"ז באיזה אופן שיהי' אינו דרך האמת וצריך להוציאו מדעות בנ"א. והולך ומבאר הדרך שבא אברהם אבינו לידיעת ה', "והי' תמי' האיך אפשר שיהי' הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהי' לו מנהיג ומי יסבב אותו כי אי אפשר שיסבב את עצמו כו' ולבו משוטט ומבין", שבזה מבאר עוד בדעות בנ"א יחס הברואים לבורא העולם, שכמו שמצינו באברהם אפשר לראות בהבריאה עצמה ש"יש שם אלוהה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל כו'".

וכ"ז הקדמה ויסוד (וגם חלק) מהלכות ע"ז כנ"ל, כי רק ע"י דברים אלו יקבע האמת במחשבתו ולבו של האדם, שכל הנבראים אין להם שום חשיבות מצד עצמם, וממילא אין שום מקום לחטא ע"ז²⁰.

ה.

ביאור שימת הרמב"ם בהגיל שהכיר אברהם את בוראו

על פי זה יבואר היטב מדוע נקט הרמב"ם בהגירסא "בן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו", ולא הגי' "בן מ"ח".

דהנה בנוגע לגיל ארבעים שנה אחז"ל (אבות ספ"ה) בן ארבעים לבינה, והיינו, שאז בא האדם מצד טבעו, שלימות בהבנה (כמו בן שלשים שלפניו, ובן חמשים לעצה ובן ששים לזקנה שלאחריו, שהם ענינים שבטבע האדם)²¹.

ולכן נקט הרמב"ם בגירסא דבן ארבעים, שבזה מודגש, שהכרת מציאות הבורא ושליטת החשיבות של דבר זולתו ית', אינו למעלה מפני שכך גזרה תורה²², אלא זה שייך להבנת בנ"א, ואפשר שיוקלט בדעתו היטב²³.

22) ומובן שאי"ז סתירה למ"ש הרמב"ם פ"ב ה"ג: "מפני שדעתו של אדם קצרה ולא כל הדעות יכולין להשיג האמת על בוריו, ואם ימשך כל אדם אחר מחשבות לבו נמצא מחריב את העולם לפי קוצר דעתו" ע"ש – כי שם מפורש "שלא יפנה אחר ע"ז כו' ולא ע"ז בלבד הוא שאסור אלא כל מחשבה שהוא גורם כו'". אבל פשיטא שאדם מותר לחשוב ולהשיג אלקות מתוך הבריאה, ואדרבה – זוהי הדרך לבוא לאהבתו וליראתו כמ"ש הרמב"ם הל' יסוה"ת רפ"ב. וראה לקמן בפנים סעיף ח.

23) ואולי י"ל שזוהו תוכן השגת הראב"ד על מ"ש הרמב"ם "בן ארבעים שנה הכיר" – "יש אגדה בן שלש שנים", שע"פ אגדה זו נמצא דוה שהכיר אברהם את בוראו לא הי' מצד גדר ושכל הנברא כ"א מלמעלה. וי"ל שלכן גם הביא הראי

ע"ז ומשמשי' וכל הנעשה בשבילה" (רמב"ם שם רפ"ז) הבין והכיר אברהם מדעתו.

20) וגם החלוקה של ההלכות היא לא רק חלוקה בקשר להזמן וירידת הדרגות זו למטה מזו, דהמדובר בה"ב הי' לאחרי שארכו הימים, ופשיטא בהנוגע להמדובר בהלכה ג', שמתחיל אז מזמן אברהם – אלא היא (בעיקר) חלוקה בתוכן ההלכה שמשמיענו (אופן ההתאמתות וידיעת האדם בשליטת הע"ז): א) בהלכה א' סוג ע"ז שיסודה בטעות בנ"א, ב) ההלכה בסוג ע"ז שבשקר יסודה, "נביאי השקר. כחביים אחרים", ג) ההלכה המכרחת שההכרה באלקות (וזה שע"ז מופרכת) הוא מצד שכל האדם, וכנ"ל.

21) וראה ע"ז ה, ב. פרש"י ס"פ תבוא. מאירי לאבות שם.

ולפי זה מובן מה שלא הביא הרמב"ם (בתחלת ההלכה) שאברהם הי' "בן שלש" כש"התחיל לשוטט במחשבתו"²⁴, דהי' מקום לטעות, שזה לא הי' מצד טבע בינתו, רק באופן נסיי²⁵, שבגיל שלש שנים כבר הי' לו הכרה בכורא עולם²⁶.

ו.

ביאור לשון רש"י דורו של אברהם

ועל פי זה יש לכאר מה שפירש רש"י²⁷ עה"פ (ריש פרשתנו) "אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים הי' בדורותיו", "לפי דורו הי' צדיק ואילו הי' בדורו של אברהם לא הי' נחשב לכלום"²⁸, דלכאו' קשה הלשון אילו הי' בדורו של אברהם, הרי אברהם נולד נ"ח שנה לפני מיתת נח²⁹, וא"כ הי' נח משך זמן בדורו של אברהם³⁰ (אחרי שכבר הכיר אברהם את בוראו בכח עצמו)³¹.

28) ועד"ז הוא בזוהר שם, אבל בדרין אחרנין לא הי' נחשב לכלום כמו דרא דאברהם ודרא דמשה ודרא דדוד. בתנחומא: תמים הי' בדור המבול ובדור הפלגה שאלו הי' בדורו של אברהם אבינו לא מצא ידיו ורגליו. בב"ר שם ליתא בדורו של אברהם. ושם אי' "אלו הי' בדורו של משה או בדורו של שמואל". בסנהדרין (ותנחומא באבער) שם "בדורות אחרים" ולא נזכר שם דור פרטי.

29) וכסימן האבן עזרא (פרשתנו עה"פ) "ואברהם אבינו בן נ"ח כאשר מת נח", והוא מפרש שבדורותיו כולל גם דורו של אברהם "וטעם בדורותיו בדורו בעת המבול ובדורות שהיו אחריו".

30) וי"ל שמטעם זה לא נזכר בב"ר שם דורו של אברהם.

בניצוצי זהר לזהר שם מתרץ דאז לא נקרא עוד דורו שלא אברהם שעודנו נקרא אברם. ודוחק הוא שהרי בחז"ל כו' נקרא בכל מקום "אברהם" גם כשמדובר בזמן שהי' נקרא אברם (ראה ברכות יג, א). ועוד: לפ"ז צ"ל דאלו הי' בדורו של אברהם הכוונה רק לאחרי שאברהם הי' בן תשעים שנה ותשע שנים, שאז א"ל הקב"ה "לא יקרא עוד את שמך אברם" (לך יז, א. ה).

31) ולהעיר (בתירוץ בדוחק עכ"פ) ד"עשרה דורות מנח ועד אברהם" (אבות פ"ה מ"ב). או י"ל בסגנון אחר: "נח איש צדיק תמים הי' בדורותיו" מדבר בהזמן דאז, היינו בדור המבול ולפני המבול, ולגבי דור המבול נאמר ואפ"ל "תמים הי' בדורותיו" (ולא לגבי דורו של אברהם).

"שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי מנין עקב"ב", שמדגיש שהכרת אברהם באלקות וקיום המצות שלו הי' מצד קול ה', שנצטוה. וראה בב"ר רפל"ט: הציץ עליו כו'.

24) בחבור התשובה להמאירי שם מפרש דמה דאמרו בן שלש הכיר אברהם את בוראו "ירצו בו שהוא ע"ה להפלגת מזגו ולטוב הכנתו אל העיון והשלמות הוכן ביום תחלת למודו להיות זאת הפנה, ר"ל אמונת היחוד, נשלמה על ידו כו'". והיינו שבהיותו בן שלש לא הי' גם תחלת הכרתו לחשוב ולשוטט בדעתו (שזה הי' אח"כ בהיותו נער קטן). וראה לשונו בפתיחה לאבות.

וגם עפ"ז מובן מה שלא הביאו הרמב"ם כאן, כי זה הי' מורה שמזגו הטוב והעיון כו' הי' באברהם מטבעו ועיקר יצירתו (כלשון המאירי שם) שנולד מתחלה לזה. וא"כ אין מזה ראי' שכן הוא גם מצד שכל וגדר שאר הנבראים.

25) הכרח לגמרי אין בזה – שהרי אפילו כמה דורות לאח"ז היו מולדין בני ח'ואו (סנהדרין סט, ב. וראה בב"ר ספל"ח) ובדור המבול תיכף שנולד הי' עוזר לאמו כו' (ב"ר רפל"ו).

26) ואף שכתב "כיון שנגמל איתן זה" – (ובפרט עפמ"ש בהערה 12) הרי ממשיך ומוסיף "והוא קטן". היינו משך זמן אחרי שנגמל, ואז התחיל כו' – כבהגה"מ הובא לעיל הערה 5.

27) ראה סנהדרין קח, א. ב"ר פ"ל, ט. תנחומא פרשתנו ה. זח"א ס, א (תוספתא). תנחומא באבער פרשתנו ו. וראה לקמן הערה 29.

ואפי' אם נפרש שדורו של אברהם מתחיל מ"את הנפש אשר עשו בחרן" (לך יב, ה), כמבואר בע"ז (ט, ב) שאז התחיל "שני אלפים תורה", הרי גם זה הי' לפני מיתת נח, כמבואר בע"ז (ס) "גמירי דאברהם בהיא שעתא בר חמשיין ותרתי הוה".

ולפי הנ"ל י"ל, הכוונה בדורו של אברהם הוא להזמן שנעשה דורו, שאנשי הדור הלכו בדרכו והנהגתו של אברהם, וזה לא נעשה באור כשדים, ולא בחרן, רק מאוחר יותר כ"שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר (וירא כא, לג) ויקרא שם בשם ה' א-ל עולם עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה".

ביאור הדבר, הכרתם בהבורא לא הי' (רק) עי"ז שאברהם נצח אותם ע"י ש"גבר עליהם בראיותיו", רק ע"י ש"שתל בלבם", שנטע³² בהם ידיעה והכרה בהבורא עד שהם הכירו במציאות הבורא מצד עצמם.

ועפ"ז מובן הלשון אילו הי' בדורו³³ של אברהם, כיון דפעולה זו על אנשי דורו לא הי' עד אחרי מות נח, כשהי' אברהם בשנות השבעים³⁴.

ז.

ביאור דברי הרמב"ם בסוף הפרק

אמנם לפי כל הנ"ל צ"ב בסיום הלכה ג', שהולך ומבאר איך שבני יעקב נעשו "אומה שהיא יודעת את ה' עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד ע"ז כמותן כו' וכמעט קט הי' העיקר ששתל אברהם נעקר" דלכאו' מזה משמע דלא כמו שנת' דע"י ידיעת דברים אלו ממילא נקבע בדעות בנ"א מציאות הבורא וכו' שהרי חזינן שאפי' ה"אומה שהיא יודעת את ה'", "חזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד ע"ז כמותן"?

34) כפשוטו של מקרא, כנ"ל בהערה שלפנ"ז. וגם לפי המובן בתור"ה וגמירי (ע"ז ט, א) דהליכתו מחרן היתה כשהי' בן נ"ב (וראה סדר הדורות ב"א כג) – אבל ראה מהרש"א שם¹ - הרי מפורש ברמב"ם "והוא קורא שנאמר ויקרא שם בשם ה' א-ל עולם" שנאמר כאשר ויטע אשל בבאר שבע לאחרי היותו משך זמן בא"י. וראה פרש"י וירא (שם, לד). וראה ברכות יג, א: בתחלה נעשה אב לארם ולבסוף (כשנקרא אברהם – בן צ"ט שנה) נעשה אב לכל העולם כולו. אבל ראה מאירי שם (בפתיחתו למס' אבות). וראה מגן אבות לתשב"ץ שם.

אבל בתנחומא שם מפורש (כנ"ל הערה 29) "בדור המבול ובדור הפלגה", ואברהם בעת ההפלגה הי' בן מ"ח שנה. ונמצא נח חי אחרי ההפלגה עשר שנים (סדר עולם פ"א). וגם מפרש"י ריש פרשתנו "הואיל והזכירו ספר בשבחו" מובן דהנאמר בקרא "נח איש צדיק תמים הי' בדורותיו" הוא לא (רק) הקדמה להנאמר לאח"ז, כ"א כמו מאמר המוסגר ע"ד שבחו של נח (בכלל, היינו במשך כל ימי חייו).

32) וע"ד דבר הנטוע, שהארץ עצמה מצמיחה אה"כ.

33) ראה מאירי בפתיחתו לאבות (ד"ה ונשוב בסופו): והשיב רוח רוב העולם לאמונת ה' ית'. וראה שם לפנ"ז (ד"ה והי' מש"כ) בנוגע להלימוד דחנן ומתושלח נח.

לקראת שבת

כג

והנראה שצריך להוסיף בזה עוד, דהנה בסיום הפרק כתב הרמב"ם וז"ל, "ומאבת ה' אותנו עשה משה רבן של כל הנביאים ושלחו כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' בישראל לנחלה הכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו ומה יהי' משפט ע"ז וכל הטועים אחריי", וצ"ב מה רצה בכל זה?

ונראה דכוונתו לבאר דהגם שהטעות והשקר דע"ז מובן בדעות בנ"א, והרי נת' שמציאות הבורא מוכרח גם מצד הבריאה, מ"מ א"א להישען ולבנות על יסוד דעת האדם בלבד, שהרי אפי' "האומה שהיא יודעת את ה'" חזרו לעבוד ע"ז. ורק עי"ז ששלח "משה רבן של כל הנביאים", ו"הכתירם במצות והודיעם דרך עבודתו כו", שהקיום הי' מצד ציווי ה', חזרו ליזהר בחטא ע"ז.

וזהו מה שמשיענו הרמב"ם להלכה, שאף ששלילת מציאות ע"ז והכרת הבורא, צריך להיות מוכרח אצלו בדעתו, מ"מ קיום מצות ע"ז אפשר רק מפני ש"הכתירם במצות והודיעם דרך עבודתו", היינו שמקיימו מפני שכך גזרה תורה.

נמצאנו למדים שבפרק א' מהלכות ע"ז משמיענו הרמב"ם בכל אריכות דבריו ב' (הלכות, א) חטא ע"ז צריך להיות מופרך גם בדעות בנ"א. ב) קיום המצוה שייך רק אי יודע גם שכך צוותה תורה, שהוא ענין האמונה בהשם³⁵, שירא לעבור על ציווי השם.

ומכל זה מובן דבידיעת דברים אלו מתקיים שלילת חטא ע"ז, ולכן הוי ידיעת כל הדברים חלק מעצם המצוה, וזהו שהביאם הרמב"ם לדינא.

שהידיעה וההכרה בה' באה ע"י שאברהם הכיר מכח עצמו (וראה של"ה רעה, א) T. ב) "בחר ה' ישראל לנחלה", נבחרו ע"י הקב"ה, ולא כמו שהי' עד עתה "שנעשית (מאלי)" אומה שהיא יודעת את ה' —

שכ"ז מוסיף בהבנת הענין דהכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו — בא מצד אמונה בה' כו'.

35) וי"ל שלכן הקדים הרמב"ם "כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלה הכתירן במצות והודיעם כו'", ואינו אומר סתם שהכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו, כי מדגיש שהחיזוק והקיום לדרך עבודתו (ומצות ע"ז ש"הוא עיקר כל המצות כולן") הוא לאחרי: א) "שנתנבא משה רבינו", היינו גילוי דבר ה' מלמעלה, ולא כמו שהי' לפני

משה שהוא רבן של כל הנביאים מבאר הרמב"ם לפני"ז, בהל' יסוה"ת (פ"ד ה"ו) בארוכה, שהתגלות אלקות אליו היתה באופן הכי נעלה "במראה כו' הוא עומד על עמדו שלם" (ומתנבא בכל זמן שיחפון כו') "שהרי הוא מכוון ומזומן ועומד כמלאכי השרת", עיי"ש.

ד) וע"פ זה יש לבאר לשון הרמב"ם "עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו כו'", שמורה דמעלתו אינה מעצמו כ"א שה' עשה (וראה פי' ר' דוד עראמה לרמב"ם כאן). כי זה מוסיף בהדגשה הנ"ל שדבר ה' וציווי בא מלמעלה. עד דגם מעלתו של משה רבינו באה מאת ה'. ולהעיר דהעילוי בנבואת